

PATROLOGIA BIZANTINĂ ÎN SECOLUL AL X-LEA: ÎNTRE TRADIȚIA PATRISTICĂ ȘI ÎNCEPUTURILE TEOLOGIEI SCOLASTICE

- BYZANTINE PATROLOGY IN THE 10TH CENTURY: BETWEEN
PATRISTIC TRADITION AND THE BEGINNINGS OF SCHOLASTIC
THEOLOGY-

Marius STANCIU,

Ph.D. Student of Doctoral School of Orthodox Theology,

“Ovidius” University of Constanta,

ROMANIA

E-mail: rafael.protos@gmail.com

ABSTRACT

The 10th century represents a transitional stage in Byzantine intellectual history, bridging the classical Patristic era and the early forms of scholastic theology. Although the golden age of the Church Fathers (4th–8th centuries) had already passed, the theological and spiritual heritage remained active through commentaries, compilations, and encyclopedic syntheses. Works such as the Suda and the early theological florilegia illustrate how Byzantine scholars preserved and systematized patristic thought. Figures like Simeon the New Theologian emphasized mystical experience and the direct work of the Holy Spirit, while Arethas of Caesarea contributed decisively to the transmission and commentary of patristic manuscripts. The influence of Photius, particularly through the Bibliotheca, also extended well into the 10th century, shaping intellectual circles in Constantinople. In parallel, Western Europe witnessed monastic and Augustinian traditions being reinterpreted in schools such as Cluny, laying the groundwork for scholasticism. This study argues that the 10th century was less a time of innovation and more a period of preservation and reinterpretation, providing the foundations both for Byzantine mysticism and for the emergence of Western scholastic theology.

Keywords: *Byzantine Patrology; 10th century; Saint Simeon the New Theologian; Saint Arethas of Caesarea; Saint Photius; Suda; Scholastic beginnings;*

INTRODUCERE

Studiul patrologiei bizantine în secolul al X-lea¹ oferă o perspectivă privilegiată asupra modului în care tradiția teologică a Bisericii s-a păstrat și s-a transmis dincolo de perioada clasică a Sfinților Părinți. Această etapă istorică, deși adesea considerată una de „conservare”, reprezintă un moment de sinteză și reorganizare a patrimoniului intelectual creștin, atât în Răsărit, cât și în Apus. De aceea, analiza fenomenului nu are doar valoare

¹ Johannes Quasten. *Patrology. Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*. Utrecht: Spectrum, 1986, p. 345–412.

descriptivă, ci și explicativă: ea ne ajută să înțelegem cum s-au construit fundamentele pentru două mari direcții ulterioare mistică bizantină și scolastică occidentală.

Patrologia este disciplina teologică ce se ocupă cu studiul scrierilor Părinților Bisericii și al literaturii creștine timpurii. În sens strict, ea se referă la perioada cuprinsă între secolele II–VIII, când operele fundamentale ale creștinismului au fost redactate, interpretate și transmise. Totuși, tradiția patristică nu s-a încheiat brusc, ci a continuat să fie activă prin comentarii, compilații și noi reflecții teologice. Astfel, secolul al X-lea trebuie privit ca o patrologie tardivă, care nu mai produce figuri comparabile cu Sfântul Atanasie cel Mare sau Sfântul Grigorie de Nazianz, dar care menține vie moștenirea acestora.

În Bizanț, secolul al X-lea² coincide cu perioada „renașterii macedonene”, o epocă de stabilitate politică și de revigorare culturală. Împărații din dinastia macedoneană au sprijinit nu doar consolidarea militară și administrativă a imperiului, ci și dezvoltarea școlilor, copierea manuscriselor și activitatea enciclopedică. În acest cadru, tradiția patristică a fost preluată și reorganizată, oferind resurse pentru formarea clerului și pentru elaborarea unor sinteze teologice.

În paralel, Occidentul ottonian se afla într-o etapă de consolidare a puterii imperiale și de înnoire monastică. Mănăstirea de la Cluny, fondată în 910, a devenit un centru de disciplină spirituală și intelectuală, unde tradiția augustiniană și transmiterea operei lui Isidor din Sevilla au jucat un rol major. Astfel, în ambele contexte, secolul al X-lea este unul al continuității creatoare: nu inovează radical, dar pregătește premisele unor transformări decisive.

Demersul de față își propune să analizeze patrologia bizantină din secolul al X-lea din trei perspective complementare:

- Transmisia textelor și modul în care manuscrisele patristice au fost copiate, comentate și integrate în lucrări de sinteză (enciclopedii, florilegii, colecții teologice);
- Autorii reprezentativi, Sfântul Simeon Noul Teolog, episcopul Arethas din Cezareea și influența postumă a Sfântului Ierarh Fotie cel Mare, Patriarhul Constantinopolului, ca exemple ale modului în care tradiția era reinterpretată;
- Compararea cu Occidentul, unde procesul de asimilare a tradiției patristice a condus treptat la apariția scolasticii medievale.

Ipoteza centrală a studiului este că secolul al X-lea reprezintă o etapă de tranziție și de reinterpretare, în care moștenirea patristică nu este abandonată, ci reorganizată pentru a răspunde nevoilor spirituale și intelectuale ale timpului. Această etapă nu trebuie judecată prin absența unor „mari Părinți”, ci prin rolul ei de a asigura continuitatea tradiției și de a crea punți între trecut și viitor.

Analiza patrologiei bizantine în această perioadă are valoare nu doar istorică, ci și teologică. Ea arată cum Biserica a știut să păstreze vie memoria doctrinară și spirituală, adaptând-o noilor condiții culturale. În același timp, studiul scoate la iveală legăturile subtile dintre Răsărit și Apus, demonstrând că, deși drumurile celor două tradiții s-au diferențiat, ele împărtășesc o bază comună: fidelitatea față de Părinți și nevoia de a interpreta credința în mod rațional și spiritual.

² Judith Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*. London: Penguin, 2008, p. 162.

1. CONTEXTUL ISTORIC ȘI CULTURAL AL SECOLULUI AL X-LEA

Secolul al X-lea reprezintă unul dintre acele momente istorice care, deși adesea trecute cu vederea în comparație cu epocile considerate „de aur”, ascund în ele dinamici subtile și decisive pentru evoluția ulterioară a civilizației bizantine și occidentale.³ În Bizanț, această perioadă coincide cu ceea ce istoriografia modernă a numit „renașterea macedoneană”, un fenomen complex în care stabilitatea politică și consolidarea instituțională au favorizat nu doar expansiunea militară și reorganizarea administrativă, ci și un proces intens de renaștere culturală și spirituală. În Apus, aceleași secole sunt marcate de reorganizarea lumii carolingiene sub dinastia ottoniană și de afirmarea unei noi forme de viață monastică, centrată pe mănăstirea de la Cluny.

Aceste două lumi, deși separate geografic și teologic, au avut în comun dorința de a conserva și de a interpreta în mod nou moștenirea Părinților Bisericii, chiar dacă au urmat drumuri diferite: Bizanțul prin accentul pus pe experiența mistică și pe conservarea tradiției patristice, iar Occidentul prin dezvoltarea treptată a unui aparat rațional și dialectic ce va conduce, peste câteva secole, la scolastică.

În Bizanț,⁴ dinastia macedoneană, inaugurată de Vasile I și continuată de urmașii săi, a adus imperiului o perioadă de stabilitate și strălucire. Împărați precum Leon al VI-lea Filozoful sau Constantin al VII-lea Porfirogenetul s-au remarcat nu doar ca lideri politici, ci și ca promotori ai culturii și ai învățaturii. Constantin al VII-lea, în mod special, a fost un model al împăratului-savant, preocupat să adune, să sistematizeze și să transmită cunoștințele trecutului. Sub domnia sa au fost realizate lucrări de mare amploare, precum *De administrando imperio* sau *De ceremoniis*, care ilustrează nu doar interesul pentru guvernarea practică, ci și pentru păstrarea memoriei colective și a identității bizantine. În acest context, nu e deloc întâmplător că tradiția patristică a beneficiat de o atenție specială: textele Sfinților Părinți au fost copiate cu grijă, comentate și adesea integrate în mari sinteze enciclopedice care aveau rolul de a oferi clerului și oamenilor cultivați un instrument de lucru accesibil și sistematic.

Această renaștere culturală a Bizanțului nu a fost doar un fenomen literar, ci și unul teologic și spiritual. Dacă perioada patristică clasică se încheiase deja în secolele precedente, moștenirea ei era departe de a fi considerată depășită. Dimpotrivă, scrierile Sfântului Atanasie cel Mare, Sfântului Grigorie de Nazianz, Sfântului Ioan Gură de Aur sau ale Sfântului Maxim Mărturisitorul continuau să fie citite, copiate și comentate, iar autoritatea lor rămânea normativă pentru orice discuție teologică. În secolul al X-lea, accentul s-a mutat însă de la producerea de noi opere majore la interpretarea și transmiterea celor existente.⁵ În acest sens, rolul patriarhiei constantinopolitane a fost fundamental. Patriarhii și marii teologi ai capitalei au înțeles că apărarea ortodoxiei și formarea clerului depind de accesul la o tradiție solidă, iar această tradiție trebuia nu doar păstrată, ci și explicată în lumina noilor provocări intelectuale și spirituale.

Un exemplu grăitor al acestui proces de transmitere și reinterpretare este apariția unor mari lucrări enciclopedice, dintre care *Suda* ocupă un loc central. Această vastă enciclopedie bizantină, redactată probabil în a doua jumătate a secolului al X-lea, nu este o operă originală în sens strict, ci o compilație sistematică de cunoștințe extrase din surse literare, istorice și

³ Georg Ostrogorsky, *Istoria Imperiului Bizantin*. București: Editura Tehnică, 1986, p. 274.

⁴ Judith Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*. London: Penguin, 2008, p. 185–190.

⁵ Andrew Louth, *Greek East and Latin West: The Church AD 681–1071*. Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 2007, p. 95–152.

teologice anterioare.⁶ În paginile sale, tradiția patristică este prezentă prin numeroase citate și fragmente, integrate într-un ansamblu care reflectă atât dorința de a păstra trecutul, cât și nevoia de a-l face accesibil noilor generații. Aceeași tendință se observă și în dezvoltarea florilegiilor, colecții tematice de fragmente patristice, care ofereau cititorului sinteze pe subiecte precise, utile în disputele dogmatice și în instruirea teologică. Aceste opere de tip compilativ arată că Bizanțul secolului al X-lea nu era un spațiu lipsit de creativitate, ci un laborator de reinterpretare, în care fidelitatea față de tradiție se îmbina cu adaptarea la contextul prezent.

În plan spiritual⁷, figura Sfântului Simeon Noul Teolog marchează o dimensiune esențială a secolului al X-lea. Născut în 949 și activ până în primele decenii ale secolului al XI-lea, Sfântul Simeon reprezintă un punct de culminație al misticii bizantine. Spre deosebire de preocuparea enciclopedică a altor autori, el a pus accent pe experiența directă a harului și pe trăirea personală a întâlnirii cu Dumnezeu. Scrierile sale insistă asupra rolului Duhului Sfânt în viața credinciosului și asupra posibilității unei viziuni nemijlocite a luminii divine. Această accentuare a dimensiunii experiențiale a credinței arată că, în paralel cu transmiterea și conservarea tradiției patristice, Bizanțul cunoștea și o intensă viață spirituală, capabilă să genereze noi forme de expresie teologică. Sfântul Simeon nu poate fi considerat un simplu repetitor al Sfinților Părinților, ci un inovator în sensul trăirii, un teolog care a reînnoit accentul pe dimensiunea personală a mântuirii și a comuniunii cu Dumnezeu.

Nu trebuie uitată nici influența exercitată de Sfântul Ierarh Fotie cel Mare, Patriarhul Constantinopolului, deși acesta a activat în secolul al IX-lea.⁸ Lucrarea sa monumentală, *Bibliotheca*, a continuat să circule și să inspire intelectualii bizantini ai secolului al X-lea. Sfântul Fotie nu s-a limitat la o simplă inventariere a scrierilor patristice și profane, ci a propus o veritabilă critică literară și teologică, orientând cititorul în evaluarea și înțelegerea textelor. În felul acesta, moștenirea Sfântului Fotie a fost esențială pentru cultura bizantină ulterioară, oferind un cadru metodologic pentru modul în care textele antice și patristice puteau fi citite și utilizate.

Dacă în Bizanț⁹ accentul era pus pe conservarea și reinterpretarea tradiției, în Occidentul contemporan secolul al X-lea a fost marcat de o serie de transformări politice și religioase care au pregătit terenul pentru renașterea culturală a Evului Mediu central. Dinastia ottoniană, inaugurată de Otto I, a reușit să restabilească o anumită stabilitate politică după fragmentările carolingiene și să creeze premisele unei colaborări strânse între imperiu și Biserică. Cununarea lui Otto I ca împărat de către papa Ioan al XII-lea în anul 962 marchează începutul unei noi alianțe între puterea seculară și cea ecleziastică, alianță care avea să modeleze profund viața intelectuală și religioasă a Occidentului.

În acest cadru, monahismul cluniac a jucat un rol decisiv. Fondată în 910, abația de la Cluny a promovat o disciplină monastică riguroasă, o viață liturgică intensă și o preocupare constantă pentru educație și cultură.¹⁰ Spre deosebire de alte centre monastice, Cluny a

⁶ Giles Constable, *The Reformation of the Twelfth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 11–45.

⁷ Johannes Quasten, *Patrology. Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*. Utrecht: Spectrum, 1986, p. 345–412.

⁸ Alexander Kazhdan, (ed.) *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press, 1991, p. 150–151, 1660–1665, 1975–1978.

⁹ Basil Krivocheine, *In the Light of Christ: Saint Symeon the New Theologian (949–1022)*, Life, Spirituality, Doctrine. Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 1986, p. 25–80, 145–210.

¹⁰ John Chryssavgis, *Fire and Light: Hesychasm and the Spiritual Theology of St Symeon the New Theologian*. Crestwood: SVS Press, 2017, p. 53–102.

devenit rapid un punct de referință pentru întreaga Europă Occidentală, iar rețeaua mănăstirilor afiliate a asigurat o difuzare largă a reformelor cluniace. Din punct de vedere teologic și intelectual, Cluny a oferit un cadru în care tradiția augustiniană a fost reinterpretată și transmisă mai departe, pregătind astfel apariția scolasticii. Tot aici trebuie menționată și influența continuă a operei lui Isidor din Sevilla, ale cărui *Etimologii* au rămas unul dintre principalele manuale enciclopedice ale Evului Mediu occidental. Prin intermediul acestor surse, Occidentul a reușit să păstreze un contact constant cu moștenirea patristică, chiar dacă modalitățile de abordare și de transmitere erau diferite față de cele din Bizanț.

Comparând cele două spații,¹¹ se poate observa că atât Bizanțul, cât și Occidentul au avut în secolul al X-lea preocupări comune: conservarea moștenirii patristice, transmiterea textelor fundamentale și adaptarea lor la nevoile prezentului. Totuși, accentul a fost diferit. Bizanțul s-a concentrat pe dimensiunea mistică și pe fidelitatea față de tradiție, în timp ce Occidentul a început să dezvolte instrumente intelectuale și instituționale care vor conduce la o sistematizare mai rațională a teologiei. Această diferență explică evoluțiile ulterioare: în Răsărit, accentul pe experiența spirituală și pe isihasm, în Apus, dezvoltarea unei teologii scolastice bazate pe dialectică și pe argumentație logică.

Astfel, secolul al X-lea,¹² deși aparent o perioadă de tranziție și de conservare, se dovedește a fi un moment de importanță deosebită pentru istoria intelectuală și spirituală a Europei. În Bizanț, renașterea macedoneană a asigurat nu doar stabilitatea politică, ci și transmiterea intactă a unei moșteniri patristice care va alimenta misticismul ulterior. În Occident, reformele ottoniene și cluniace au creat condițiile pentru dezvoltarea scolasticii. Cele două tradiții, deși diferite, au avut un punct comun: convingerea că moștenirea Părinților trebuie păstrată și reinterpretată, pentru ca Biserica să-și poată continua misiunea într-o lume aflată în schimbare.

2. PATROLOGIA BIZANTINĂ ÎN SECOLUL AL X-LEA

Secolul al X-lea bizantin este, din punct de vedere al istoriei teologiei și al transmiterii tradiției patristice, o perioadă definitorie. Deși nu se mai ridică la nivelul de creativitate doctrinară al secolelor IV–VIII, acest secol a asigurat păstrarea, reinterpretarea și transmiterea moștenirii patristice către generațiile următoare. Dacă „epoca de aur” a Părinților Bisericii fusese deja încheiată cu marii capadocieni, Sfântul Ioan Gură de Aur sau Sfântul Maxim Mărturisitorul, totuși secolul al X-lea demonstrează că patrologia nu se reduce la un trecut glorios, ci continuă să fie o realitate vie, chiar dacă sub forme mai puțin spectaculoase.

Caracterul specific al acestei perioade este acela al conservării creatoare. Bizanțul secolului al X-lea se afla sub domnia împăraților macedoneni, iar această „renaștere macedoneană” nu s-a manifestat doar prin expansiune militară și consolidare politică, ci și printr-o revitalizare culturală și religioasă. Una dintre prioritățile acestui curent a fost reînnoirea legăturii cu tradiția trecutului, atât clasic, cât și creștin. În ceea ce privește patrologia, aceasta a însemnat nu doar copierea manuscriselor, ci și comentarea și organizarea lor în compilații și enciclopedii care reflectau un mod nou de raportare la moștenirea veche¹³.

O lucrare emblematică pentru această epocă este *Suda*, o vastă enciclopedie bizantină redactată, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului al X-lea. Deși autorii săi rămân

¹¹ H.E.J. Cowdrey, *The Cluniacs and the Gregorian Reform*. Oxford: Clarendon Press, 1970, p. 1–60.

¹² R.W. Southern, *The Making of the Middle Ages*. London: Hutchinson, 1953, p. 119–165

¹³ Georg Ostrogorsky, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, Editura Tehnică, 1986, p. 259.

anonimi, *Suda* reflectă spiritul epocii: o colecție de informații din surse anterioare, menită să ofere un instrument de lucru pentru erudiți și clerici. În paginile acestei enciclopedii, textele patristice sunt adesea citate, alături de opere clasice, într-o încercare de a integra tradiția creștină într-un ansamblu cultural mai larg¹⁴. Acest demers arată nu doar respectul pentru trecut, ci și dorința de a-l face accesibil și relevant pentru prezent.

O altă manifestare importantă a patrologiei bizantine din secolul al X-lea o constituie florilegiile teologice. Aceste colecții tematice de fragmente patristice, organizate pe subiecte doctrinare, au avut rolul de a oferi un suport pentru debaterile dogmatice și pentru instruirea clerului. Ele arată că moștenirea patristică nu era privită ca un simplu muzeu literar, ci ca un izvor viu, capabil să ofere răspunsuri problemelor actuale. Florilegiile demonstrează o metodă sistematică de lucru, care anticipă, într-un fel, apariția sumelor scolastice din Occident¹⁵.

Patrologia bizantină din secolul al X-lea a fost susținută și de activitatea intensă de copiere a manuscriselor. Scriptoriile bizantine, adesea aflate în mănăstiri, dar și la Constantinopol, au asigurat transmiterea unui număr considerabil de texte. Mulți dintre codicii patristici care au ajuns până în epoca modernă își au originea în această perioadă. Prin munca acestor copiiști și prin patronajul imperial și patriarhal, tradiția patristică a fost salvată de la dispariție și transmisă Bisericii universale¹⁶.

Un nume care se leagă direct de această muncă de transmitere este Arethas din Cezareea. În calitate de arhiepiscop și erudit, Arethas a fost pasionat de colecționarea și comentarea manuscriselor. Comentariile sale marginale, adesea scurte, dar dense, ne arată modul în care textele patristice erau receptate și explicate în mediul său. El reprezintă tipul de intelectual bizantin preocupat de fidelitatea față de tradiție și, în același timp, de integrarea culturii clasice grecești în universul creștin¹⁷. Prin activitatea sa, Arethas a asigurat supraviețuirea unui număr important de opere patristice, consolidând astfel fundamentul pe care se vor sprijini teologii și misticii din veacurile următoare.

În același cadru trebuie plasată și influența Sfântului Patriarh Fotie. Deși activitatea lui se situează în secolul al IX-lea, impactul operei sale, *Bibliotheca*, a fost resimțit puternic în secolul al X-lea. Fotie a reușit să ofere nu doar un inventar al scrierilor patristice și clasice, ci și un cadru critic de interpretare a acestora. Într-un fel, *Bibliotheca* a funcționat ca o „hartă” pentru generațiile ulterioare de erudiți, orientând lectura și selecția textelor¹⁸. Astfel, Fotie a contribuit indirect la consolidarea patrologiei bizantine a secolului al X-lea, oferindu-i o metodă și o direcție.

De asemenea, nu putem înțelege patrologia bizantină a secolului al X-lea fără să avem în vedere dimensiunea sa liturgică și pastorală. Tradiția patristică nu era doar obiect de studiu academic, ci fundament al prediciei, al catehezei și al vieții de cult. Comentariile exegetice și colecțiile de omilii circulau și erau folosite pentru formarea spirituală a credincioșilor. Această integrare a patristicii în viața de zi cu zi a Bisericii explică de ce tradiția a supraviețuit cu forță și vitalitate, chiar și în epoci care nu au produs figuri comparabile cu

¹⁴ Alexander Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford, Oxford University Press, 1991, p. 1975–1978.

¹⁵ Andrew Louth, *Greek East and Latin West: The Church AD 681–1071*, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 2007, p. 135.

¹⁶ Judith Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*, London, Penguin, 2008, p. 185.

¹⁷ Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, p. 150–151.

¹⁸ Johannes Quasten, *Patrology, Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*, Utrecht, Spectrum, 1986, p. 380.

marii Părinți¹⁹. În planul gândirii sistematice, patrologia secolului al X-lea se caracterizează printr-o atitudine de fidelitate față de autoritatea trecutului. Spre deosebire de Occident, unde se conturează treptat o abordare mai dialectică, Bizanțul pune accent pe citarea autorităților și pe transmiterea fidelă a doctrinei. Această atitudine a fost adesea criticată ca fiind lipsită de creativitate, dar trebuie înțeleasă în contextul unei societăți care considera tradiția drept criteriu suprem de adevăr. Pentru bizantini, a fi fidel Părinților nu însemna repetare mecanică, ci participare la un lanț viu de transmitere a adevărului revelat²⁰.

În concluzie, patrologia bizantină a secolului al X-lea nu poate fi redusă la o simplă activitate de copiere sau la o erudiție sterilă. Ea reprezintă o etapă de tranziție esențială, în care moștenirea patristică a fost conservată, sistematizată și transmisă, pregătind terenul atât pentru misticii de mai târziu, precum Sfântul Simeon Noul Teolog, cât și pentru disputele teologice ulterioare. Prin compilații, florilegii, comentarii și enciclopedii, Bizanțul secolului al X-lea a demonstrat că tradiția patristică era încă vie, chiar dacă sub alte forme decât în epoca de aur a Sfinților Părinți.

3. AUTORI ȘI PERSONALITĂȚI REPREZENTATIVE

Secolul al X-lea bizantin, deși adesea considerat o perioadă de tranziție și de conservare mai degrabă decât una de creație originală, a fost totuși marcat de personalități puternice, care au modelat direcțiile majore ale teologiei și spiritualității. Între acestea, trei figuri se disting prin influența lor: Sfântul Simeon Noul Teolog, episcopul Arethas din Cezareea și Sfântul Patriarh Fotie. Fiecare dintre acești autori ilustrează o dimensiune specifică a felului în care tradiția patristică a fost transmisă, reinterpretată și, în anumite cazuri, reînnoită în secolul al X-lea.

Sfântul Simeon Noul Teolog (949–1022) este, fără îndoială, una dintre cele mai fascinante și controversate figuri ale Bizanțului medieval. Spre deosebire de majoritatea autorilor epocii sale, el nu s-a limitat la o activitate de compilație sau de comentariu, ci a adus o contribuție originală la dezvoltarea teologiei mistice. Scrierile sale se concentrează asupra experienței directe a lui Dumnezeu, asupra lucrării Duhului Sfânt și asupra posibilității viziunii luminii divine. Această perspectivă a reprezentat o continuare vie a tradiției patristice, dar și o provocare pentru mediul teologic mai rațional și mai formalizat al Constantinopolului²¹.

Sfântul Simeon a insistat asupra faptului că adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu nu poate fi obținută prin speculație intelectuală, ci printr-o experiență directă și personală a harului. El descrie viziunea luminii necreate ca pe un eveniment real și transformator în viața credinciosului. În acest sens, teologia lui Simeon se apropie de experiențele relatate de Părinții pustiei și de tradiția mistică a Sfântului Grigorie Palama din secolul al XIV-lea²². Scrierile sale au avut o circulație largă în mediile monastice, unde accentul pe trăirea lăuntrică și pe rugăciunea inimii a găsit un teren fertil.

¹⁹ Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, p. 112.

²⁰ Basil Krivocheine, *In the Light of Christ: Saint Symeon the New Theologian (949–1022)*, Life, Spirituality, Doctrine, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 1986, p. 25.

²¹ Basil Krivocheine, *In the Light of Christ: Saint Symeon the New Theologian (949–1022)*, Life, Spirituality, Doctrine, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 1986, p. 27.

²² Andrew Louth, *Greek East and Latin West: The Church AD 681–1071*, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 2007, p. 120.

Deși a întâmpinat opoziție din partea autorităților ecleziastice fiind chiar exilat pentru o perioadă, Sfântul Simeon a fost ulterior recunoscut ca sfânt și unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai tradiției mistice bizantine. Importanța lui pentru secolul al X-lea constă nu doar în originalitatea doctrinei, ci și în modul în care a reușit să integreze experiența personală în continuitatea tradiției patristice. El arată că spiritualitatea bizantină nu era o simplă repetiție a trecutului, ci un proces viu de reinterpretare și reînnoire²³.

Arethas, arhiepiscop de Cezareea în Cappadocia, este un alt nume semnificativ al secolului al X-lea. Activitatea sa nu se concentrează atât pe creație teologică originală, cât pe păstrarea și transmiterea moștenirii patristice și clasice.²⁴ El a fost un pasionat colecționar și comentator de manuscrise, preocupat să adnoteze și să explice operele fundamentale ale literaturii creștine și grecești. Prin intermediul său, multe texte patristice au fost conservate și au ajuns până la noi²⁵.

Manuscrisele adnotate de Arethas conțin numeroase comentarii marginale, care oferă informații despre modul în care erau receptate și utilizate textele. Aceste glosse sunt extrem de valoroase pentru istoria intelectuală a Bizanțului, deoarece arată cum tradiția era înțeleasă și reinterpretată în mediile erudite ale epocii. Printre operele pe care le-a transmis se numără scrieri ale lui Platon, dar și lucrări patristice de referință²⁶.

Arethas reprezintă tipul de intelectual bizantin care îmbină interesul pentru cultura clasică cu fidelitatea față de tradiția creștină. El a înțeles că identitatea culturală a Bizanțului se sprijină pe o dublă moștenire: pe de o parte, cea a literaturii grecești antice, iar pe de altă parte, cea a Părinților Bisericii. Această conștiință a dublei tradiții este specifică renașterii macedonene și explică de ce secolul al X-lea a fost perceput ca o perioadă de conservare creativă²⁷. Deși activitatea Sfântului Patriarh Fotie (cca. 810–893) se plasează în secolul al IX-lea, influența sa s-a resimțit puternic în secolul al X-lea, motiv pentru care este necesar să fie inclus în această analiză. Opera sa monumentală, *Bibliotheca*, care conține rezumate și evaluări critice ale câtorva sute de lucrări, a circulat intens în mediile intelectuale bizantine și a constituit un model pentru modul în care erau utilizate și interpretate textele patristice și clasice²⁸.

Sfântul Fotie nu s-a limitat la o simplă colecție de rezumate, ci a oferit aprecieri critice, comentarii teologice și literare, contribuind astfel la formarea unei conștiințe critice în cultura bizantină. *Bibliotheca* a fost, prin urmare, nu doar o lucrare de erudiție, ci și un instrument de educație teologică și intelectuală. Influența ei în secolul al X-lea este incontestabilă, mai ales prin faptul că a orientat generațiile următoare de teologi și intelectuali spre o lectură atentă și selectivă a tradiției²⁹.

Importanța Sfântului Ierarh Fotie pentru secolul al X-lea constă, așadar, în rolul său de mediator între trecut și prezent. El a reușit să ofere contemporanilor săi nu doar un inventar al scrierilor vechi, ci și un cadru critic pentru evaluarea acestora. În felul acesta, Fotie a pregătit terenul pentru activitatea de compilație și transmitere a secolului al X-lea și a contribuit la

²³ John Chryssavgis, *Fire and Light: Hesychasm and the Spiritual Theology of St Symeon the New Theologian*, Crestwood, SVS Press, 2017, p. 60–61.

²⁴ Steven Runciman, *The Byzantine Theocracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977, p. 112–113.

²⁵ A. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford, Oxford University Press, 1991, p. 150–151.

²⁶ Georg Ostrogorsky, *Istoria Imperiului Bizantin*, București, Editura Tehnică, 1986, p. 274.

²⁷ Judith Herrin, *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*, London, Penguin, 2008, p. 185.

²⁸ J. Quasten, *Patrology, Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*, Utrecht, Spectrum, 1986, p. 380.

²⁹ Alexander Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, p. 1662.

consolidarea unei identități intelectuale bizantine, care se revendica atât din tradiția clasică, cât și din cea creștină⁹.

Analiza acestor trei personalități arată că secolul al X-lea bizantin nu poate fi redus la o simplă perioadă de stagnare. Sfântul Simeon Noul Teolog reprezintă dimensiunea vie și profetică a misticii, Arethas ilustrează grija pentru transmiterea și comentarea textelor fundamentale, iar Sfântul Ierarh Fotie oferă cadrul critic și enciclopedic necesar pentru înțelegerea și valorificarea tradiției. Împreună, aceste figuri conturează imaginea unui secol al conservării creatoare, în care moștenirea patristică a fost nu doar păstrată, ci și reînnoită în forme adaptate nevoilor timpului.

4. BIZANȚ ȘI OCCIDENT: TRADIȚIE ȘI ÎNNOIRE ÎN SECOLUL AL X-LEA

Istoria intelectuală și spirituală a Europei medievale nu poate fi înțeleasă fără a analiza în paralel cele două mari tradiții creștine, bizantină și occidentală. Dacă Bizanțul secolului al X-lea s-a caracterizat prin conservarea și transmiterea tradiției patristice prin comentarii, compilații și enciclopedii, Occidentul a cunoscut în aceeași perioadă o renaștere treptată a vieții intelectuale și religioase, marcată de reorganizarea politică ottoniană și de reformele monastice, în special cele cluniace. Deși cele două spații erau despărțite prin diferențe lingvistice, culturale și teologice, ele împărtășeau aceeași preocupare fundamentală: păstrarea și reinterpretarea moștenirii Părinților Bisericii.

Occidentul secolului al X-lea se afla într-un proces de consolidare politică și religioasă, după fragmentarea lumii carolingiene. Cununarea lui Otto I ca împărat în anul 962, realizată prin colaborarea cu papalitatea, a marcat începutul a ceea ce istoricii numesc „epoca ottoniană”. Imperiul ottonian nu a fost doar o structură politică, ci și un cadru favorabil pentru renașterea culturală și religioasă. Împărații ottonieni au promovat colaborarea cu Biserica, numind episcopi loiali și sprijinind mănăstirile ca centre de formare intelectuală și spirituală³⁰. Acest model de „simfonie” între Imperiu și Biserică diferă de cel bizantin, unde împăratul juca un rol direct și dominant în viața religioasă. Totuși, atât în Răsărit, cât și în Apus, autoritatea imperială a fost percepută ca garant al ortodoxiei și al stabilității.

Un element definitoriu pentru Occidentul secolului al X-lea este apariția și dezvoltarea monahismului cluniac. Fondată în 910, mănăstirea de la Cluny a introdus o disciplină riguroasă, o liturgie solemnă și o viață spirituală centrată pe rugăciune și pe studiu. Spre deosebire de mănăstirile carolingiene, care fuseseră adesea supuse controlului secular, Cluny s-a bucurat de o autonomie sporită, fiind direct subordonată papei. Această independență a permis dezvoltarea unei rețele de mănăstiri cluniace, care au contribuit la uniformizarea practicilor liturgice și la difuzarea unei culturi spirituale și intelectuale unitare³¹. În acest sens, Cluny poate fi comparată cu Patriarhia Constantinopolului: ambele au funcționat ca centre de autoritate și transmitere a tradiției, deși într-un mod adaptat contextului propriu.

Din punct de vedere teologic, Occidentul secolului al X-lea nu a produs figuri comparabile cu marii Părinți ai Bisericii timpurii, dar a păstrat și transmis cu fidelitate operele lui Augustin, Grigorie cel Mare și Isidor din Sevilla. *Etimologiile* lui Isidor au continuat să fie una dintre principalele surse de cunoaștere, oferind nu doar informații

³⁰ R. W. Southern, *The Making of the Middle Ages*, London, Hutchinson, 1953, p. 119–121.

³¹ H. E. J. Cowdrey, *The Cluniacs and the Gregorian Reform*, Oxford, Clarendon Press, 1970, p. 1–20.

enciclopedice, ci și o sinteză a moștenirii patristice³². Prin intermediul acestor lucrări, Occidentul a menținut un contact constant cu tradiția, chiar dacă accentul pus pe raționalizare și pe organizarea materialului era diferit de cel bizantin. În timp ce Bizanțul prefera florilegiile tematice și citarea directă a autorităților patristice, Occidentul se îndrepta spre compoziții enciclopedice și spre sistematizări care anticipau metoda scolastică.

Un alt aspect important îl constituie rolul școlilor monastice și catedrale. În timp ce Bizanțul se sprijinea pe tradiția școlilor din Constantinopol și pe mănăstirile ca centre de copiere a manuscriselor, în Occident școlile monastice de la Cluny, Reichenau sau St. Gallen au devenit laboratoare intelectuale, unde moștenirea patristică era studiată și transmisă³³. În aceste școli, accentul era pus nu doar pe lectură, ci și pe comentariu și pe formarea unui aparat critic rudimentar, care va sta la baza scolasticii din secolele XII–XIII. Astfel, secolul al X-lea occidental, deși aparent modest, reprezintă fundamentul pentru marile dezvoltări intelectuale ulterioare.

Dacă privim comparativ, putem observa câteva asemănări semnificative. Atât Bizanțul, cât și Occidentul au fost preocupate de conservarea textelor și de transmiterea tradiției. În ambele spații, moștenirea patristică a fost integrată în lucrări de tip enciclopedic: *Suda* în Răsărit, *Etimologiile* lui Isidor în Apus. De asemenea, ambele au cunoscut o vitalitate monastică: mănăstirile bizantine au continuat tradiția rugăciunii isihaste și a copiilor de manuscrise, în timp ce Cluny a introdus o disciplină și o uniformitate care au marcat întreaga Europă occidentală.

Există însă și diferențe majore. Bizanțul a rămas fidel tradiției mistice, accentuând experiența directă a harului, așa cum se vede la Simeon Noul Teolog. Occidentul, în schimb, a pus bazele unei raționalizări treptate a teologiei, prin transmiterea și reinterpretarea operei lui Augustin și prin dezvoltarea școlilor monastice. În timp ce Răsăritul valoriza continuitatea și citarea autorităților, Apusul se îndrepta spre dialectică și spre organizarea materialului într-o manieră logică și sistematică³⁴.

Aceste diferențe vor explica evoluțiile ulterioare. Din patrologia bizantină a secolului al X-lea se va naște misticismul isihast, cu accent pe rugăciunea inimii și pe viziunea luminii necreate, culminând cu disputele palamite din secolul al XIV-lea. Din moștenirea occidentală a aceleiași perioade se va naște scolastica, cu marii săi reprezentanți Anselm de Canterbury, Abelard sau Toma d'Aquino. Astfel, deși ambele tradiții au avut aceeași sursă, Părinții Bisericii, modul în care au preluat și interpretat această moștenire a dus la două modele diferite de teologie: unul mistic și contemplativ, celălalt dialectic și rațional³⁵.

În concluzie, secolul al X-lea reprezintă o perioadă de paralele și contraste între Bizanț și Occident. Dacă Bizanțul a excelat în conservarea tradiției și în dezvoltarea unei spiritualități mistice, Occidentul a pregătit terenul pentru scolastică prin organizarea școlilor și prin transmiterea enciclopedică a cunoașterii. Ambele lumi, deși diferite, au contribuit decisiv la definirea identității creștinismului medieval.

³² Giles Constable, *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 11–15.

³³ Thomas F. X. Noble, *From Roman Provinces to Medieval Kingdoms*, London, Routledge, 2006, p. 245–250.

³⁴ Andrew Louth, *Greek East and Latin West: The Church AD 681–1071*, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 2007, p. 145.

³⁵ J. Quasten, *Patrology, Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*, Utrecht, Spectrum, 1986, p. 390.

CONCLUZII

Analiza desfășurată până acum asupra secolului al X-lea bizantin și asupra raportării sale la tradiția patristică arată că această epocă, deși adesea privită în mod superficial ca una de „stagnare”, a fost de fapt un moment de continuitate creatoare. Patrologia bizantină în această perioadă nu s-a manifestat prin apariția unor noi figuri doctrinare de talia Sfântului Atanasie, Sfântului Vasile cel Mare sau Sfântului Maxim Mărturisitorul, ci printr-un efort susținut de transmitere, organizare și reinterpretare a moștenirii existente. Acest proces, aparent discret, a fost fundamental pentru supraviețuirea și actualizarea patrimoniului teologic al Bisericii.

Renașterea macedoneană a constituit cadrul istoric și cultural în care această muncă de transmitere a fost posibilă. Împărați precum Constantin al VII-lea Porfirogenetul au înțeles importanța educației și a culturii, sprijinind nu doar copierea manuscriselor, ci și redactarea de compilații și enciclopedii precum *Suda*. Aceste lucrări, chiar dacă nu erau originale în sens strict, au avut meritul de a face accesibilă tradiția patristică unei noi generații, oferindu-i instrumente de studiu și interpretare³⁶.

Patrologia bizantină a secolului al X-lea a fost, prin excelență, o patrologie de conservare și sinteză. Florilegiile teologice, adunate pe teme dogmatice și exegetice, demonstrează modul sistematic în care tradiția era utilizată. Ele arată că textele Părinților nu erau doar relicve ale trecutului, ci izvoare vii de autoritate și criterii de discernământ pentru problemele teologice ale vremii³⁷. În felul acesta, patrologia nu a fost o simplă activitate filologică, ci un instrument de menținere a ortodoxiei și de consolidare a identității teologice bizantine.

Un rol esențial în acest proces l-au avut personalități precum Arethas din Cezareea și Sfântul Patriarh Fotie. Primul, prin activitatea de copiere și comentare a manuscriselor, a asigurat transmiterea unor texte fundamentale atât din literatura patristică, cât și din cea clasică. Cel de-al doilea, prin *Bibliotheca*, a oferit un model critic și enciclopedic de raportare la tradiție. Împreună, ei ilustrează două dimensiuni ale patrologiei secolului al X-lea: fidelitatea față de textele transmise și capacitatea de a le contextualiza și evalua³⁸.

Dincolo de conservare, secolul al X-lea bizantin a cunoscut și momente de reînnoire spirituală. Sfântul Simeon Noul Teolog, deși aparținând cronologic mai degrabă sfârșitului acestui secol și începutului celui următor, demonstrează că tradiția patristică nu era doar un cadru fix, ci un izvor de inspirație pentru o experiență vie a credinței. Accentul pus de el pe lucrarea Duhului Sfânt și pe viziunea luminii necreate arată continuitatea unei linii mistice care traversează întreaga istorie a Bisericii Răsăritene³⁹.

Compararea cu Occidentul scoate în evidență atât asemănările, cât și diferențele. Atât Bizanțul, cât și Apusul au fost preocupate de păstrarea tradiției. În timp ce Bizanțul a preferat fidelitatea și citarea autorităților, Occidentul a început să organizeze materialul într-un mod sistematic și enciclopedic, pregătind terenul pentru scolastică. Cluny și rețeaua sa monastică au jucat un rol asemănător cu cel al Patriarhiei constantinopolitane: centre de transmitere și consolidare a tradiției, dar cu accente diferite. Astfel, în timp ce Răsăritul a privilegiat dimensiunea mistică, Apusul s-a orientat către o structurare rațională a teologiei⁴⁰.

³⁶ G. Ostrogorski, *Istoria Imperiului Bizantin*, trad. Radu Florescu, București: Edit. Tehnică, 1986, p. 259–310.

³⁷ Ioan I. Ică jr., *Introducere în teologia bizantină*, Sibiu: Editura Deisis, 2002, p. 55–112.

³⁸ Dumitru Stăniloae, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1, București: IBMBOR, 1996 (ed. a II-a), p. 85–103.

³⁹ Isidor Todoran & Ioan Zăgrean, *Patrologie*, Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2002, p. 389–410.

⁴⁰ John Meyendorff, *Teologia bizantină. Tendențe istorice și teme doctrinare*, trad. Vasile Manea, București: Editura IBMBOR, 1996, p. 87–124.

Această diferență de accent va conduce, în secolele următoare, la două modele distincte de dezvoltare teologică. Bizanțul va cultiva spiritualitatea isihastă, iar Occidentul va dezvolta scolastica medievală. Ambele modele își au rădăcina în felul în care s-a raportat fiecare tradiție la moștenirea patristică în secolul al X-lea. Prin urmare, departe de a fi o perioadă marginală, secolul al X-lea reprezintă un punct de cotitură în istoria teologiei creștine.

Concluzia generală a acestei cercetări este că patrologia bizantină din secolul al X-lea nu a fost o simplă epocă de declin, ci un moment esențial de transmitere și reinterpretare a tradiției⁴¹. Ea a asigurat continuitatea între epoca de aur a Părinților și noile forme de reflecție teologică, fie că vorbim de misticismul răsăritean, fie de scolastica apuseană. Prin această continuitate creatoare, secolul al X-lea rămâne o etapă indispensabilă pentru înțelegerea istoriei teologiei și a spiritualității medievale.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Chrysavgis, John. *Fire and Light: Hesychasm and the Spiritual Theology of St Symeon the New Theologian*. Crestwood: SVS Press, 2017.
- [2] Constable, Giles. *The Reformation of the Twelfth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- [3] Cowdrey, H. E. J. *The Cluniacs and the Gregorian Reform*. Oxford: Clarendon Press, 1970.
- [4] Herrin, Judith. *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*. London: Penguin, 2008.
- [5] Ică jr., Ioan I. *Introducere în teologia bizantină*. Sibiu: Editura Deisis, 2002.
- [6] Kazhdan, Alexander (ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- [7] Krivocheine, Basil. *In the Light of Christ: Saint Symeon the New Theologian (949–1022), Life, Spirituality, Doctrine*. Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 1986.
- [8] Lossky, Vladimir. *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*. Trad. Ioan I. Ică jr. Sibiu: Editura Deisis, 1992.
- [9] Louth, Andrew. *Greek East and Latin West: The Church AD 681–1071*. Crestwood: St Vladimir's Seminary Press, 2007.
- [10] Meyendorff, John. *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*. Trad. Vasile Manea. București: Editura IBMBOR, 1996.
- [11] Noble, Thomas F. X. *From Roman Provinces to Medieval Kingdoms*. London: Routledge, 2006.
- [12] Ostrogorsky, Georg. *Istoria Imperiului Bizantin*. Trad. Radu Florescu. București: Editura Tehnică, 1986.
- [13] Quasten, Johannes. *Patrology. Vol. IV: The Golden Age of Greek Patristic Literature*. Utrecht: Spectrum, 1986.
- [14] Runciman, Steven. *The Byzantine Theocracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- [15] Southern, R. W. *The Making of the Middle Ages*. London: Hutchinson, 1953.
- [16] Stăniloae, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. 1. București: Editura IBMBOR, 1996 (ed. a II-a).
- [17] Todoran, Isidor & Zăgrean, Ioan. *Patrologie*. Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2002.

⁴¹ V. Lossky, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. Ioan I. Ică jr., Sibiu: Editura Deisis, 1992, p. 33–64.